

Leef dicht bij God

Ook verschenen van Samuel Wells

*Wees niet bang
Een Nazaret-manifest
Niet voor maar bij
Leef dicht bij God*

Samuel Wells

Leef dicht bij God

 Uitgeverij Van Wijnen - Franeker

© Samuel Wells 2019

Oorspronkelijke uitgever Eerdmans Publishing Co. Grand Rapids, MI, Verenigde Staten

Oorspronkelijke titel *Walk Humbly - Encouragements for Living, Working and Being*

© 2020 Nederlandse editie: Uitgeverij Van Wijnen, Postbus 172, 8800 AD Franeker
www.uitgeverijvanwijnen.nl

Vertaling Martin Strengholt

Omslagontwerp Garage BNO

ISBN 978 90 5194 576 8

NUR 707

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt in welke vorm en/of op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

All rights reserved. No part of this book may be reproduced in any form whatsoever without previous written permission from the publisher.

Voor Andrew en Frances

Inhoud

Woord vooraf	9
1. Wees nederig	11
2. Wees dankbaar	19
3. Doe je niet groter voor dan je bent	27
4. Wees zachtmoedig	34
5. Wees een lofprijzer	42
6. Wees trouw	50
7. Wees één lichaam	58
8. Wees tot zegen	66
Bespiegelingen	74

Woord vooraf

Dit is geen dik boek. Toch is het een boek dat je waarschijnlijk niet zomaar even uitleest. Het is bedoeld om erover na te denken, om het per hoofdstuk te wegen, te proeven en te verwerken, misschien zelfs wel per alinea of per zin. Als je het wat te intensief vindt, dan probeer je er wellicht te snel doorheen te gaan. Als lezer kun je dit niet lezen zonder nederigheid, tederheid, geduld, dankbaarheid.

Het is zo vormgegeven dat het in beweging zet, inspireert, aanmoedigt, overtuigt, bevraagt. Het stimuleert allereerst tot een manier van kijken naar het bestaan, een wijze van bestaan zelf. Maar vervolgens ook tot een manier van leven en omgaan en streven. Het is gebaseerd op een enkel idee, maar het stimuleert tot meer dan een idee: het aarzelt niet om de implicaties van dat idee te omschrijven. Die implicaties zou je het essentiële bestaan kunnen noemen.

In 1927 schreef de Amerikaanse dichter en jurist Max Ehrmann een gedicht in proza dat hij in 1948 uitgaf. Het begint met de woorden 'Wees kalm...' Na zijn dood werd het bekend onder de naam 'Desiderata'. In 1956 gaf de predikant van de St. Paul's Church in Baltimore het een plek in een bloemlezing waarna het fabeltje ontstond dat het geschreven was in het stichtingsjaar van de kerk, 1692. In de jaren zeventig won het enorm aan populariteit, maar de laatste tijd is het grotendeels teruggezakt in de anonimiteit waaruit het opgekomen is. Het staat vol oppervlakkigheden, van 'wees jezelf' tot 'wees vriendelijk voor jezelf', al zit er ook wel de nodige wijsheid in, zoals de opmerking dat 'vele angsten

geboren worden uit vermoeidheid en eenzaamheid’.

Als het zo is dat dit boek op een directe en assertieve wijze spreekt, dan is het in de geest van dit prozagedicht waarop het geïnspireerd is. Mijn hoop is dat lezers die niet gewend zijn om zulke ongegeneerde adviezen te krijgen, vrijwel meteen doorhebben dat ik voortdurend tegen mezelf spreek. Daarbij gaan de stijl en de inhoud van mijn woorden niet zozeer terug op Ehrmann, maar meer op Thomas Traherne. Zijn *Eeuwen van Meditaties* hebben voor mij betekend wat ik hoop dat dit boekje voor mijn lezers betekent. Traherne deelt voortdurend plaagstootjes uit, hij danst, lokt uit en maakt pirouettes. Tegelijk bezit hij het vermogen om stil te staan en een enkel moment uit te diepen, een enkel kunstvoorwerp, een enkel inzicht – zoals de hazelnoot die gekoesterd werd door Juliana van Norwich, zoals God ons koestert. Dit soort intensiteit, verwondering, concentratie en vreugde is het, die dit boek wil oproepen. Het is een uitnodiging tot een manier van zijn, een manier om waarlijk levend te worden. Een leven waarin lezen, mediteren, vieren, ontdekken en bidden samensmelten en langzaam maar zeker steeds moeilijker van elkaar te onderscheiden zijn.

Wat ik wens, is dat een mens vraagt: ‘Hoe moet ik me voelen nadat ik gebeden heb?’ – en dat zijn metgezel antwoordt: ‘Weet je nog hoe het voelde toen je *Leef dicht bij God* gelezen had? Zo moet het voelen.’

1. Wees nederig

Wees nederig. Bezin je op je moment – je plaats in de tijd. Er zijn dingen die voor altijd blijven, en er zijn dingen die slechts een beperkte periode blijven bestaan. De dingen die eeuwig zijn noemen we *essentie*; de dingen die een beperkte tijd blijven noemen we *bestaan*.

Wij mensen horen thuis in de tweede categorie. We bestaan: en omdat we bestaan – omdat we ons ervan bewust zijn dat we bestaan – denken we dat we het hart zijn, het centrum, het doel van alles. Maar we vergeten zo gemakkelijk dat het bestaan niet alles is wat er is. We missen iets: iets belangrijks, iets wezenlijks. Bestaan is niet hetzelfde als essentie. Bestaan is onderworpen aan verandering en verval – en dood. Essentie niet. We bestaan inderdaad, en dat is kostbaar en bijzonder en de basis van alle vreugden van het leven. Maar we zijn geen essenties: we zijn niet eeuwig, onuitwisbaar, blijvend. We zijn niet essentieel. We bestaan alleen maar. Er is een ‘zonder ons’. Haal ons ertussenuit, en er is nog steeds iets. We zijn bijkomstig en voorwaardelijk – ons zijn hangt af van het bestaan van anderen. We snakken naar onafhankelijkheid, maar het is een illusie, een luchtkasteel: we zouden nooit onafhankelijk kunnen zijn en zullen dat nooit zijn. Het zou ons ook geen vreugde brengen om dat te zijn. Het verlangen naar onafhankelijkheid is het streven om een essentie te zijn: het geheim van het geluk daarentegen is om te leren bestaan.

Als je eenmaal ontspant en stopt te proberen essentie – de essentie – te zijn, ja alleen dan kun je gaan genieten van het

feit dat je bestaat. Er wordt beweerd dat elke vraag op drie manieren beantwoord kan worden: met ‘ja’, ‘nee’ en ‘dat hangt ervan af’ – en bijna altijd is het antwoord ‘dat hangt ervan af’. Je bereikt namelijk alleen de helderheid en eenvoud van ‘ja’ of ‘nee’ wanneer je alle extra informatie uitsluit. Maar het is juist die extra informatie waardoor je weet dat je echt leeft: relatie, context, geschiedenis, mogelijkheid, waarschijnlijkheid, verrassing, toeval. Bestaan betekent afhankelijk zijn – voorwaardelijk zijn – onderdeel zijn van die extra informatie. Honderd procent helderheid is onhaalbaar. Altijd zijn er onvoorziene omstandigheden, onverwachte veranderingen, onvoorspelbare uitkomsten. De vraag is niet: ‘Hoe kunnen we onafhankelijk zijn?’ De echte vraag is: ‘Hoe kunnen we afhankelijk zijn van de juiste dingen?’ In het bestaan is er niet zoiets als zekerheid. Het tegenovergestelde van toeval is niet zekerheid, maar vertrouwen. In het leven gaat het er niet om alle toeval uit te sluiten en zekerheid te verkrijgen: het gaat erom te bepalen wat, wie en hoe je vertrouwt.

Waarom leven we? Niet omdat we daarvoor gekozen hebben. Hoe zijn we ontstaan? Niet omdat ons bestaan essentieel was. We bestaan – alles bestaat – omdat de essentie van de dingen, van alle dingen, de essentie die er is in de diepste mysteriën, iets tot aanzijn riep dat niet essentieel was, iets dat niet was zoals zij, maar dat iets anders was dan zijzelf. Zo had het niet hoeven zijn. Er is geen onvermijdelijke verklaring voor de vraag waarom het zo was, en is. Wij horen bij dat ‘andere’. Wij zijn niet het originele ‘iets’. We weten niet of we het centrum zijn van dat ‘andere’ of het doel van dat ‘andere’, maar dat lijkt onwaarschijnlijk als je de wetenschappelijke en historische evidentie bekijkt. We weten niet of dat ‘andere’ zonder ons levensvatbaar of zelfs beter af zou zijn geweest, maar dat lijkt uitermate waarschijnlijk. Het is dus niet alleen zo dat we niet essentieel zijn voor de essentie,

maar zelfs niet existentieel voor het bestaan. Bij bestaan gaat het niet om vaststellen van wat zo moet zijn en je daaraan conformeren – het gaat om het genieten van de dubieuze ontdekking dat niets zo moet zijn.

Op zeer kundige wijze regeneert en reproduceert bestaan zichzelf. Maar het bestaan als geheel kan zichzelf niet voortbrengen. Als er metterdaad sprake is van bestaan, waarvan wij deel uitmaken, zij het geen onvermijdelijk deel (en er moet bestaan zijn, hoe zou anders deze uitwisseling van schrijven en lezen kunnen plaatsvinden?), dan moet er dus essentie zijn die boven dat bestaan uitgaat, onveranderlijk, zonder verval en niet onderworpen aan de dood, die het voortbrengt, in stand houdt, ververst en blijft als het bestaan verdwenen is. Maar we hebben geen directe, onmiskenbare en onweerlegbare toegang vanuit onze wereld van het bestaande tot die sfeer van de essentie. Dat is de reden waarom het bepalen van de aard van die essentie (en zelfs het verklaren van het fundamentele karakter zelf van die essentie) altijd controversieel en betwist zal blijven; en dat is ook waarom er altijd de verleiding zal zijn om bepaalde of alle kenmerken van het bestaan te verheffen tot het niveau van het essentiële. Soms ergert het ons en zoeken we minstens enige vaste grond, gezien het feit dat de essentie zo ondoordringbaar is. In onze trots nemen we soms aan dat de grootste luister van het bestaan niet overstegen hoeft (of kan) worden. Maar dat komt neer op een loochening van het karakter van het bestaan: het hoort immers bij de aard van het bestaan dat het nooit zekerheid kan hebben over de essentie.

Er had ook geen bestaan kunnen zijn. Er had helemaal niets kunnen zijn. Misschien was dat ook een tijdlang zo, een bijna oneindige tijd lang – een periode die niet in tijd gemeten kan worden omdat tijd een kenmerk is van het bestaan. Zeggen dat er niets had kunnen zijn, of dat er alsnog niets

kan zijn, is iets anders dan ontkennen dat er een essentie is. We nemen aan dat er een essentie moet zijn omdat iets het bestaan voortgebracht moet hebben en in stand houdt en opnieuw vult en dat zal blijven als het bestaan weer weg is. Maar er had niets geweest kúnnen zijn buiten de essentie. Dat zou in feite meer waarschijnlijk lijken. En dat is waar de nederigheid begint: bij de erkenning dat het eenvoudiger, logischer, minder lastig, netter geweest zou zijn als er geen bestaan was; als er in feite helemaal niets geweest was. En toch, ondanks die meer optimistische mogelijkheid, zijn we er. Een knipoog in de verbeelding van de essentie wellicht, maar we bestaan. Nederigheid is gebaseerd op het besef dat het veel waarschijnlijker geweest zou zijn als we niet hadden bestaan: en dat het alleen door een soort balans tussen toeval en liefde is, dat het anders is. Het vaststellen van de mate van die balans tussen toeval en liefde, is het proces van het ontdekken van de waarheid.

Je begint met je af te vragen wat het had kunnen zijn dat de essentie ertoe gebracht heeft om het bestaan te bedenken, in gang te zetten, te initiëren of zich te verbeelden. Als je je dat afvraagt besef je dat het heel anders had kunnen zijn, dat het misschien niet veel langer zo blijft of nooit weer zo zal zijn – maar dat het toch zo is. Ontzag is de drang om de diepte, textuur, dimensies en omvang te zien van de aandacht, zorg, wijsheid en vreugde – naast ook het verdriet, verlies, verlangen en de teleurstelling – die aan het begin van het bestaan ten grondslag liggen, die overgang van eeuwigheid naar tijd, van grenzeloosheid naar omschrevenheid, van het ongrijpbare en onsterfelijke naar het tastbare en fragiele. Dankbaarheid is het inzicht dat deze balans tussen toeval en liefde ieder ingrediënt tot stand gebracht heeft van de omstandigheden die mij tot aanzijn geroepen hebben, dat er niets maar dan ook niets is dat ik op mijn naam kan schrijven, dat alles geheel en al geschenk is, dat ik dat voorgoed

schuldig blijf en dat ik daarom moet blijven hangen in stom-geslagen verbazing en uitbundige eerbied. Nederigheid is die gewijde open plek in het bos van het bestaan waar verwondering, ontzag en dankbaarheid een ontmoeting hebben met dans, spel en verrukking.

Wil essentie bestaan voortbrengen, dan is er een samenspel nodig van aansporing en terugtrekking, van vast voor-nemen dat afziet van controle, van nauwgezette regie en toch ontspannen loslaten. Bovenal kan dit niet zonder risico – het risico dat de dingen uiteen kunnen vallen, het risico op pijn en verdriet en verdraaiing, het risico dat de dingen aandacht en offer nodig hebben en opperste toewijding om naar de heerlijkheid teruggetrokken te worden. Bedenk dit: welke naam geven we aan dit samenspel, aan dit fundamentele en toch roekeloze risico zonder hetwelk er niets is? De naam die we daaraan geven is liefde. Liefde is geen postscriptum, geen sentimenteel alternatief voor de rauwheid van tijd en toeval, conflict en dood; liefde is het begin, de oorzaak, de formule voor dat wat ervoor zorgt dat essentie bestaan voortbrengt, de verbeelding die ‘het mogelijke’ tot werkelijkheid maakt. Liefde is de as waaromheen de kringloop van het leven draait. Liefde is niet slechts een elegant protest tegen de vernietigende werking van verlies, vergif, verval, geweld, de geïsoleerdheid; het is de bevestiging, de herbevestiging, de eerste verschijning van de oorspronkelijke oorzaak en het uiteindelijke doel van het bestaan.

Liefde en toeval zijn niet elkaars tegenovergestelde. Het is niet zo dat bestaan veroorzaakt is door of een willekeurige explosie of een doelgerichte daad van schepping; het proces waardoor essentie bestaan voortbrengt, het samenspel van bepalen en loslaten, regie en inschakelen – het proces van de liefde – is er een waarin toeval onderdeel is van de rede. Liefde gaat niet over beheersing; ze is juist de bereidheid, de drang, het besluit om te wachten met aandacht en geduld,

geduld met dat andere dat met al zijn verlokkingen, verlangens en verwachting niet vervult of op een verschrikkelijke manier vriendelijkheid en welwillendheid ondermijnt. De creativiteit en improvisatie van de voortbrenging van het bestaan veronderstellen zo dat toeval onder de beschutting van de liefde valt. Volgens evolutie wordt het bestaan bestendig door de impuls om te overleven en het willekeurige patroon van de mutering. Maar liefde is steeds een doorgaand proces van improvisatie om het onverwachte, het niet-kenmerkende en soms het niet zo welkome op te nemen en in te passen en er een plek voor te maken. Elke vorm van liefde moet vroeg of laat het feit onder ogen zien dat ze de controle uit handen moet geven.

Nuttiger dan het uitzeven van de oceaan van het toeval om glinsteringen van de liefde te vinden, is het om na te denken over de talloze momenten waarop de ketting van de liefde had kunnen breken waardoor jouw leven er helemaal niet geweest was. In elke generatie had een leven wellicht een andere kant op kunnen gaan, of voortijdig afgebroken kunnen worden. De twee levens waaruit elk van je voorouders voortgekomen zijn hadden nooit elkaars paden gekruist kunnen hebben of naar elkaar toegetrokken kunnen zijn of hen verwekt hebben, uit wie jij ten slotte geboren bent. Teruggaand in de mist van de oorsprong, nog voordat de mens überhaupt vorm kreeg, had de touwladder van jouw voorgeschiedenis op elk moment losgeschoten kunnen zijn, waardoor de mogelijkheid van jouw bestaan weggenomen was. En dat geldt voor ieder van ons. Bedenk hoe velen van jouw voorouders zich aan het leven vastklampten tot het moment waarop ze degene konden verwekken wiens geboorte uiteindelijk tot die van jou geleid heeft. Besef hoe fragiel het draadje was waaraan hun bestaan hing, en zie hoe het wonder van jouw bestaan een aaneenschakeling is van talloze van dergelijke wonderen. Je bestaan is een fantastisch

gebeuren; bijna te fantastisch om waar te zijn.

Je ouders zijn de uitkristallisering van het wonder van jouw bestaan. Je hebt er niet voor gekozen om te bestaan; je hebt zelfs de kans niet gehad ermee in te stemmen. Jij hebt je ouders niet uitgekozen; je kunt je zelfs niet indenken hoe oneindig klein de waarschijnlijkheid is van hun eenwording, en dat die eenwording tot jouw begin geleid heeft. Wellicht ben je je bewust van hun uniekheid; vast en zeker ben je vertrouwd met hun gewooneheid. Misschien ben jij het best in de positie om hun feilbaarheid te peilen. Je bent waarschijnlijk net zo veel dank verschuldigd voor voeding en veiligheid toen je opgroeide als aan de zorgvuldige of slordige manier waarop ze je voortgebracht hebben. Ondanks hun volmaakt-heden of zwakheden: accepteer gewoon dat je zonder hen niet zou bestaan. Misschien hebben ze schuld aan heel veel dingen; maar zonder hen zou jij niet in leven zijn om hen daarvan te beschuldigen. Je ouders eren betekent dat je elke dag weer bedenkt dat jij je bestaan niet aan jezelf te danken hebt en dat jij de zin van je bestaan simpelweg niet in je eentje kunt bepalen.

Wees nederig. Je bent immers afhankelijk. Jouw leven hangt af van dat wat ervoor gezorgd heeft dat essentie bestaan heeft voortgebracht. Je hoort bij al het 'andere' dat erop wijst dat er meer is dan enkel 'iets'. Je bent onderdeel van het bestaan dat minder voor de hand liggend is dan het idee dat er simpelweg niets is – dat bestaan dat niet noodzakelijk is. Je hangt aan een zeer dun draadje dat terug te voeren is op talloze generaties voor jou, die elk voor zich op haar eigen manier fragiel en onwaarschijnlijk en opmerkelijk en wonderbaarlijk waren. Je bent en blijft een oneindige dank verschuldigd aan een balans tussen liefde en toeval die geen tegenovergestelden zijn, maar op elkaar betrokken. Elk van deze toevalligheden vindt zijn brandpunt in het mysterie, het alledaagse en het wonder van jouw ouders. En om dit

leven goed door te komen hoef je niet te weten dat je noodzakelijk bent, overtuigd te zijn van zekerheid, te denken dat je ergens recht op hebt, maar moet je vertrouwen verwerven, cultiveren en herstellen.

2. Wees dankbaar

Wees dankbaar. In 1921 maakte Mahatma Gandhi er een gewoonte van om eenvoudig gekleed in het openbaar te verschijnen. Dan droeg hij steevast een simpele dhoti en een sjaal. Een dhoti is een lang rechthoekig stuk stof dat je om je heupen vouwt, dan tussen je benen door drapeert en ten slotte om je middel vastknoopt. Het is de kleding van de gewone man. Gandhi nam het over als teken van solidariteit met de massa in hun strijd om vrij en veilig te zijn. De schijnbare eenvoud van Gandhi's verschijning stond in schril contrast met zijn weldoordachte tactieken en campagnes. De laatste onderkoning van India, graaf Mountbatten van Birma, merkte wrang op: 'Je hebt er geen idee van hoeveel mensen ervoor nodig zijn om die man arm te houden.'

Wat Mountbatten over Gandhi zei, zou een oplettende toeschouwer over ieder van ons kunnen opmerken. Er is een hele groep engelen voor nodig om één van ons in leven te houden, het leven waaraan we gewend zijn. We zijn als een koorddanser die denkt dat het zijn eigen vaardigheid is waardoor hij zijn evenwicht bewaart, terwijl er een heel aantal handen is die de beide uiteinden van de stok vasthouden en er een paar vriendelijke schouders zijn die zijn enkels ondersteunen.

Als je in bed ligt, dan is het katoen waarvan je lakens gemaakt zijn geplukt door onderbetaalde arbeiders; de matras waarop je ligt is gemaakt in een fabriek waarvan je je de omstandigheden maar zelden probeert voor te stellen. Als je opstaat en een douche neemt, dan gebruik je shampoo en

zeep en tandpasta uit landen en culturen en klimaten waarvan je zou terugschrikken als je ooit de moeite nam om erachter te komen hoe ze waren. Je doet muesli in een kom, met granen die door talloze handen zijn gegaan voordat ze bij jou in de keuken terechtkomen. Je pakt een theezakje waarvan de blaadjes geoogst zijn door iemand die urenlang in de snikhete zon gebukt stond voor een mager loontje. Je gebruikt een telefoon of zet een radio aan waarvan de technische onderdelen gehaald zijn uit een mijn waarvan de rijkdommen de economie en politiek beheersen van een land dat waarschijnlijk op talloze manier door jouw eigen land overschaduwd en onder druk gezet wordt. Je begeeft je naar je werk of school in een auto of bus of trein die aangedreven wordt door brandstof die er miljoenen jaren over gedaan heeft om te ontstaan en nooit meer aangevuld kan worden, die op een veeleisende manier gewonnen wordt en waarvan het gebruik in grote hoeveelheden het welzijn en zelfs het overleven in gevaar brengt van talloze mensen, wilde dieren en ecosystemen over de hele wereld, nu en tot in de onafzienbare toekomst.

Indien en wanneer je werkt, ben je onderdeel van een netwerk van leveranciers en klanten, waarbij je van beide groepen even afhankelijk bent. Je bent onderworpen aan de modegrillen van smaak en belangen, aan de schommelingen van het weer of de economie en de trends in de politieke of maatschappelijke ideologie. Op een concreter vlak voel je je verlamd of geïrriteerd als je baas, je collega of je ondergeschikte niets doet of zijn werk verwaarloost, of inefficiënt, zelfzuchtig of incompetent is, of gebrek aan respect tentoonspreidt. We kunnen bijna alles, hoe groot de uitdaging ook is, als we een goed team om ons heen hebben. Bijna niets, hoe basaal ook, als zo'n team ontbreekt. Als je van baan wisselt, dan zijn het de mensen die je je herinnert, niet

de projecten. Als iets vreugde geeft, is het omdat je iets samen kon doen en iedereen zijn bijdrage had, waardoor de achting voor de verschillende persoonlijkheden en rollen zich verdiept heeft en je opnieuw beseft dat er een dorp voor nodig is om een kind op te voeden of wat dan ook op te bouwen.

Er zijn heel wat onderdelen van het leven die we niet wensen te zien. Als je een ei verorbert, negeer je liever de omstandigheden waarin de kip moest leven. Als je geniet van een biefstuk of lendenlapje of lamskotelet, is het gemakkelijk genoeg om je ogen te sluiten voor het leven van het dier was, de omstandigheden van zijn transport of het slachthuis. We letten misschien op de scheiding van ons organische, recyclebare of overige afval, maar misschien zie je nooit hoe al het afval in feite verwerkt wordt; wat voor soorten arbeid daarvoor nodig zijn; de geuren, de viezigheid en het ongemak die daarbij komen kijken. We vragen ons zelden af dankzij wiens zweet onze schoenen, onze computer en ons shirt geproduceerd zijn (die we zo goedkoop mogelijk verkregen hebben, waarop we nog trots zijn ook). En dan nemen we nauwelijks de tijd om ons af te vragen welke schakel in de productieketen ditmaal zijn beloning misloopt.

Je beseft hoe kwetsbaar je bent, wanneer je gezondheid hapert. Op zo'n moment treed je het spinnenweb binnen van de medische deskundigheid waarin je maar een klein insect bent. Maar probeer je eens in te denken dat je zou proberen je eigen fysiotherapeut te zijn, laat staan je eigen tandarts of opticien. Je bent overgeleverd aan de hulp van dergelijke deskundigen. Voor de meesten van ons geldt hetzelfde als je voor je huis een bouwvakker nodig hebt, of een mecanicien voor je auto, of een loodgieter voor je badkamer of een reparateur voor je computer. Bijna niemand is werkelijk onafhankelijk van familie, vrienden of de staat wanneer het

tegenzit, wanneer je werkloos raakt, je rekeningen niet kunt betalen, een scheiding doormaakt, een partner hebt die in de gevangenis zit of wanneer je je huis kwijtraakt door een overstroming of brand. En er is vrijwel niemand, tenminste hier in het moderne Westen, die het gestorven lichaam van een geliefde zou klaarmaken voor het laatste afscheid – laat staan dat hij die persoon zelf gaat begraven of cremeren.

Door het marktdenken in de entertainment zijn we geneigd om van bekende mensen afleiding, plezier en genot te verwachten. Vanavond is er een grote wedstrijd op de tv – waarom kan er morgen niet ook een zijn? Wat maakt het uit of de spelers moe zijn? Ik wil dat mijn favoriete sporter opgesteld staat, dus hoe moet het dan als hij geblesseerd is? Hij moet maar een pijnstiller nemen. Wat maakt het uit of hij op latere leeftijd last krijgt van de bijeffecten daarvan? Ik vind die serie romans geweldig – waarom geeft de schrijver niet vaker een vervolgdeel uit? Ik kijk echt uit naar de volgende film over die detective. Ik zou graag meer weten over het privéleven van die nieuwslezer. Je kunt me altijd wakker maken voor ranzige nieuwtjes over de politici van die partij... Ik ben niet alleen afhankelijk van anderen voor mijn eten, mijn kleren en mijn baan, maar in mijn vrije tijd hoor ik bij de gulzige massa consumenten die smullen van de prestaties en het uiterlijk van allerlei bekende personen door wie we geamuseerd en geboeid blijven.

De maalstroom van de hedendaagse samenleving werkt zo dat hij al deze complexe vormen van afhankelijkheid zo klein mogelijk maakt, zodat er twee instrumenten overblijven: de mobiele telefoon en de creditcard, het ene om onze interactie te managen, het andere om de kosten te dekken. Beide zijn vormen van reductie, een manier om relaties te versimpelen, te stroomlijnen, te versnellen of uit te wissen. Het gevolg daarvan is dat de werkelijkheid van onze afhankelijkheid verborgen wordt en dat daardoor relaties tot een

abstractie worden, of zelfs tot een last. Hierdoor wordt ons besef van onze beperkingen en sterfelijkheid tot een fantasie over beloningen zonder belemmeringen. Wat we daarin kwijtraken, is onze dankbaarheid.

Dankbaarheid is het moment waarop we afhankelijkheid niet langer als last gaan zien, maar als geschenk. Dankbaarheid is het raam waardoor we zicht krijgen op het feit dat afhankelijkheid tot relaties leidt. Iemand zegt misschien: 'Als ik niet zulke slechte ogen had, zou ik mijn buurkind niet hoeven vragen mij te helpen mijn post te lezen en mijn blikken hondenvoer open te maken. Als er geen kind was dat mij thuis hielp om die blikken open te maken, dan zou ik mijn hond niet meer regelmatig te eten kunnen geven. Als ik geen hond had, dan zou ik de herrie en rook niet opgemerkt hebben toen mijn koelkast een storing had. Omdat mijn hond begon te blaffen, kon ik op tijd op mijn paniekknop drukken en kwam er hulp en werd mijn keuken gered en waren mijn spullen veilig; anders had ik of hadden ook mijn burens het misschien zelfs niet overleefd. Een hele reeks gebeurtenissen die terug te voeren zijn op mijn slechte ogen en de manier waarop dit zorgde voor mijn behoefte aan relaties.'

Iemand die in de buurt woonde zou misschien zeggen: 'Omdat mijn buurvrouw zulke slechte ogen heeft, ging ik een paar keer per week naar haar toe om haar post en e-mails voor haar te openen en voor te lezen. En omdat ze zo'n leuk hondje had, ging ik nog wel vaker naar haar toe. En omdat ik eraan gewend raakte met haar over haar post te praten en me in haar privéleven te verdiepen, vond ik het prettig om ook mijn dingen met haar te delen, mijn slaapproblemen, mijn nachtmerries, mijn trillende handen, de warrige, fragmentarische herinneringen aan mijn echte vader die we nooit meer zien. En zo raakte ik geïnteresseerd in de zorg voor ouderen. In haar zag ik zowel een zachtmoedige ziel met wie ik mijn moeiten kon delen, als iemand wier kwetsbaarheid

haar gevoelig maakte voor het soort ellende waarvan ik nu besef dat ik dat als kind heb ondergaan. En zo werd ik een pionier in een nieuwe vorm van ouderenzorg, waardoor ik bekend werd op mijn vakgebied. En dat allemaal omdat ik een buurvrouw had en van haar hondje hield.’

Zo zorgt afhankelijkheid voor relaties en leiden relaties tot talloze gaven en pluspunten en zegeningen en vernieuwingen. En dankbaarheid geeft haar naam aan het proces waardoor de nadelen van slechte ogen en sluipende lichamelijke achteruitgang, een zware jeugd en verontrustende nachtelijke wanhoop worden tot de voordelen van het ontdekken van iemands roeping, carrièremogelijkheden, medisch-sociale vooruitgang en levens die gered worden. Dat alles doordat we ons openstellen voor tedere saamhorigheid en onverwachte vriendelijkheid. En dat terwijl onze cultuur zo vaak probeert de problemen en trauma’s als die van deze twee burens op te lossen door middel van geld of een telefoongesprek. Maar dankbaarheid weet wat dergelijke oplossingen nooit kunnen omvatten. Dankbaarheid weet dat tegenvallers, fouten, moeiten en obstakels bij het bestaan horen, en door deze tegenslagen onder ogen te zien en aan te pakken en soms te verdragen wordt sterfelijkheid ontdekt en afhankelijkheid beseft en worden relaties gezocht. En in dergelijke relaties en de onvoorziene voordelen die deze met zich meebrengen, is het dat ware vreugde te vinden is.

Onze term voor totale afhankelijkheid – een afhankelijkheid die duidt op gebrek aan alles, zonder enige toegang tot eigen hulpbronnen, zonder mogelijkheid om de schuld te geven aan sociale structuren of terug te vallen op eigen vaardigheden of inkomsten om de crisis het hoofd te bieden, zonder enige verlokkinge afleiding van neerdrukkende gedachten – is het sterfbed. Op het sterfbed kun je kiezen. Je kunt hartstochtelijk naar een escape zoeken, een uitgang uit het doolhof, blijven hopen dat er een geheime weg ver-

schijnt, een route naar onafhankelijkheid, dat de lessen van het leven uitgesteld worden tot na de volgende dageraad, dat de rauwe werkelijkheid buiten de deur gehouden kan worden. Of je kunt je overgeven, je verzet staken en eindelijk toegeven dat onafhankelijkheid een hersenschim was, gebaseerd op een valse overschatting van je eigen mogelijkheden en lotsbestemming, een valse onderschatting van wat de wereld en je burens bijdragen aan je welzijn. Grenzeloos, wat er bereikt kan worden zolang het je niet uitmaakt wie de eer krijgt. Het sterfbed is de naam voor het moment waarop je ermee stopt het verhaal van je eigen leven te hervertellen als het verhaal van een leven waarin je zoveel talent, prestaties, charme, vaardigheid, slimheid en geluk verzamelt dat je de sterfelijkheid kunt vermijden en levend uit dit leven weg kunt komen.

Op het sterfbed ontdek je dat alles waarvan je dacht dat het van jou was – je prestaties, je rechten, je bezittingen, je aanspraken, je tegenslagen, je middelen van bestaan – uiteindelijk toch nooit echt van jezelf was. Je adem was niet van jezelf, maar bestond uit lucht die je niet zelf gemaakt had en die van buiten kwam, en die je inademde door middel van longen die je niet zelf gemaakt had, in een lichaam dat in stand bleef door voedsel dat niet van eigen makelij was en verwerkt werd door een maag waar je geen zeggenschap over had. Je bewustzijn was niet van jezelf, maar had je te danken aan het besef van je bestaan – dat je niet zelf in gang had gezet en waarvan je het voortbestaan niet zelf kon garanderen. Je lichaam was niet van jezelf; je hebt jezelf niet gevormd in de schoot van je moeder, je hebt jezelf niet gebaard, je hebt je eigen DNA niet gecreëerd, je kon geen exacte kopie maken, je kon de onvermijdelijke achteruitgang niet tegenhouden, je kunt nog niet één atoom zelf in stand houden of meenemen waar je naartoe gaat.

Net zo wordt ons leven op duizenden manieren bewaard

zonder dat je het doorhebt. De ouder die je te eten gaf toen je nog niet voor je eigen eten kon zorgen. De leraar die je eruit viste toen je plat op je gezicht in een diepe plas gevallen was. De vriend die je achteruittrok toen je de straat op wilde stappen vóór het verkeer dat plots uit een onvoorziene richting aan kwam stormen. De broer of zus die je waarschuwde dat je die lekker uitziende wortel niet moest opeten. De reisgenoot die je hand vastpakte toen de steen wegschoof onder je voet tijdens een wandeling door de bergen. De passagier die een schreeuw gaf toen je op hoge snelheid op een rood verkeerslicht afstoof. Dankbaarheid is de naam voor het moment waarop je uiteindelijk beseft dat het verhaal zo anders had kunnen aflopen, zoveel korter en pijnlijker had kunnen zijn. En anderen hebben ervoor gezorgd dat het niet zo gelopen is. En voor anderen is het helaas wel zo gelopen. En is het nog zo.

Zo is het sterfbed de plek waar het leven begint. Niet het leven in de zin van bestaan of lengte van jaren; wel het leven als geschenk, als dankbaarheid, als barmhartigheid: als weg van nederigheid. Het woordje 'dankjewel' geeft aan dat het zonder jou zo anders, zo verschrikkelijk had kunnen zijn, zo armetierig, zo plat. Maar het zegt ook dat je vastbesloten en geoefend bent in het zien van de heerlijkheid niet alleen in het licht, maar ook in de duisternis. Zelfs tegenslagen hebben me wijsheid en genade bijgebracht. Ik ben wie ik ben niet door bitterheid, maar door ontdekking en mededogen. Als ik geleerd heb om dankbaar te zijn, heb ik besloten om te zijn wie alleen ik kan zijn, maar dat ook alle anderen toe te wensen: dat ze zijn wie alleen zij kunnen zijn.

3. Doe je niet groter voor dan je bent

Doe je niet groter voor dan je bent. Ons melkwegstelsel bevat 300 miljard sterren, het heelal bevat 100 miljard melkwegstelsels. De diameter van het zichtbare heelal bedraagt zo'n 90 miljard lichtjaren. Wat er daarbuiten gelegen is, weten we niet. Wat de aarde betreft, die ligt niet eens in het centrum van ons eigen zonnestelsel en het zonnestelsel vormt absoluut niet het centrum van de Melkweg; onze Melkweg komt niet in de buurt van het centrum van het heelal. Wie op zoek gaat naar de betekenis van de aarde, het leven of de mensheid, laat staan die van zijn eigen leven, zal die niet vinden door naar de verhoudingen in het heelal te kijken; die zal ergens anders moeten zoeken. Het heelal in de zin van een grootheid van tijd en ruimte is een grote les in opperste, zij het niet oneindige, nederigheid.

Vanwege onze onzekerheid zeggen we: 'Laat het feest niet beginnen voor ik er ben!' De andere figuren in het toneelstuk hebben misschien een identiteit die losstaat van die van ons, en een bestaansrecht dat niet bedoeld is om onze gewichtigheid op te blazen. Toch zijn we erop gericht om zo lang mogelijk onderdeel te zijn van een feestje dat zo intensief en allesbepalend is dat de werkelijkheid van alles wat erbuiten valt verduisterd wordt – en zo creëren we een illusie van iets wat blijvend is. In tal van opzichten is het leven een feestje – een georganiseerde poging om mensen, omstandigheden en ervaringen voor een beperkte tijd in een begrensde ruimte te krijgen. Het doel is dan om het bestaan te verdichten en het bruisend, vruchtbaar en overvloedig te maken, om als het

ware de koude, platvloerse, harde feitelijkheid daarbuiten te tarten.

Maar dit komt erop neer dat je het bestaan op onechtheid baseert – het leven als vlucht in de fantasie. In plaats daarvan kan de waarheid alleen beginnen met de aanvaarding van het besef van de enormiteit van het feestmaal waarvan jij maar een miniem onderdeelje bent. Om dan te doen of jij het centrum bent, om je in te beelden dat jij de schakel bent die alle andere met elkaar verbindt, om te denken dat het theater zo klein is dat iedereen jou kan zien, om je zo druk te maken dat je de omvang van het heelal buiten jouw kringetje vergeet – dat zijn allemaal begrijpelijke reacties op de paniek van je minieme aanwezigheid en opperste betekenisloosheid; maar het zijn stuk voor stuk verzonnen onwaarheden. Huizen gebouwd op zand.

Voor ons is het vanzelfsprekend dat de zon, als hij ondergaat de volgende dag weer opkomt. Wat zouden we eraan kunnen doen, als dat niet zo was? Je zou kunnen zeggen: ‘Zo is het nu eenmaal, dat kan niet anders’ – je zou kunnen wijzen op de zwaartekracht waardoor de aarde om de zon draait, of op de seizoenen die elkaar al sinds het begin van de wereld en de tijd opvolgen, of op de logica die stelt dat het licht er is dankzij het welhaast onuitputtelijke vuur van de zon en niet vanwege de fragiele ecologie van de aarde. Toch weerspiegelt ons onvermogen om te beïnvloeden of de zon opkomt onze kleinheid tegenover de belangrijkste dingen die ons bestaan bepalen.

Het is zo ondraaglijk om dit onvermogen te erkennen, dat we er een feestje van proberen te maken – een feestje waarin slechts plek is voor bepaalde personen, dat alleen betrekking heeft op bepaalde dingen, alleen waarde toekent aan de dingen die wij kunnen bevatten, slechts een beperkte tijd duurt, alleen kijkt naar wat wij kunnen beheersen, zich enkel richt op wat menselijke dimensies kent. Het feestje gaat over de

worsteling om de macht, de zoektocht naar zekerheid, het streven om ergens bij te horen, het definiëren van onze identiteit, de noodzaak om te overleven, het verlangen om te scheppen, de drang om te bezitten. Dergelijke passies en bezigheden nemen ons zo in beslag dat ze vrijwel alle aandacht, energie en oplettendheid van de mensheid opeisen.

Het zoeken van betekenis kan alleen maar beginnen met een stap buiten dat feestje – door op het balkon te gaan staan en naar de sterren te kijken. En wat hebben de sterren ons te zeggen? Je zult de illusie moeten loslaten dat iets blijvend is. Wat je aan goeds doet kan inderdaad iets goeds tot stand brengen, maar dat ‘goed’ kan niet worden afgemeten aan hoe blijvend het is. Wat je aan kwaads doet kan slecht zijn, maar gelukkig kan dat slechte van nog kortere duur zijn dan het goede dat je doet. Denk aan het veelgeprezen streven om ‘verschil te maken’. Hoewel dat vaak een prima aanmoediging is om het algemeen belang te zoeken, is het in het licht van de breedte en duur van het heelal weinig meer dan een sentiment van ofwel overmoed of narcisme. Wat is wijsheid? Is het niet dat je geleidelijk aan gaat beseffen dat alle actie en ingrijpen niet beoordeeld moet worden aan de hand van de impact die het heeft (omdat de gevolgen stevast onvoorspelbaar en onvermijdelijk tijdelijk zijn), maar aan de hand van de intrinsieke kwaliteit en de vraag of het het stempel draagt van een betere geest, of het de aankondiging is van de komst van een betere samenleving.

De negentiende-eeuwse romantische dichter Percy Shelley schreef eens over ‘een reiziger uit een land in de oudheid’ die beschreef hoe hij twee ‘enorme stenen benen zonder romp’ in de woestijn zag staan. Iets verder lag een ‘kapotgeslagen gezicht’ met een ‘frons en gekrulde lippen in een bevelende grijns’. Op het voetstuk dat eens bij dat gezicht hoorde, stond: ‘Mijn naam is Ozymandias, koning der koningen; kijk naar mijn werken, o machtigen, en wan-

hoop!’ Hoe krachtig en intimiderend deze woorden eens ook waren, tegenwoordig blijft er ‘verder niets van over’; integendeel, welke richting je ook op kijkt bij wat nu niets meer is dan een ‘enorme puinhoop’, overal zie je slechts de onbarmhartige woestijn: ‘Ongekend en dor strekt het eenzame en vlakke zand zich tot aan de einder.’ Dit beeld is meer dan een ironische bespiegeling over de diepe val van de machtigen. Het is een statement over onze plek in het heelal, de erkenning, zoals ook Macbeth beseft, dat het leven een lopende schaduw is, waarin we ons uurtje pompeus en geërgerd over het podium rondparaderen en boosheid en geluid zonder enige blijvende betekenis voortbrengen. Shelley’s eenzame, vlakke zandvlakten konden net zo goed de grenzeloze, dorre uitgestrektheid van lege ruimte zijn waarmee de ene Melkweg op de andere volgt.

Voordat je tegen iemand zegt: ‘Weet je wie ik ben?’, doe je er goed aan om die vraag in het licht van de omvang en ouderdom van het heelal aan jezelf te stellen: ‘Wie ben ik eigenlijk precies?’¹ Dat kan een vraag zijn naar je afkomst, of naar je plek in de maatschappij en de opvatting over hetgeen waarop je meent recht te hebben. Het kan de vraag zijn tot welk volk je behoort, waar je thuishoort, waar je vandaan komt – kortom: de vraag van wie ben ik er een? Of het kan een vraag zijn naar de rol die je speelt, de titel die je draagt, hoe beroemd, geëerd of machtig je bent, wat je bereikt hebt, in hoeverre je aanneemt dat iedereen die je tegenkomt dat al weet. Maar dit soort aanduidingen zijn net zoiets als het gebroken gezicht en de romploze benen van Ozymandias in de eindeloze zandduinen. Tevergeefse pogingen om tegen de

¹ In de film *Merry Christmas, Mr. Lawrence*, vraagt de kampcommandant, kapitein Yonoi, aan een gevangene, majoor Jack Celliers: ‘Weet je wel wie ik ben?’ Ietwat vrijpostig, maar scherp antwoordt Celliers: ‘Nee, jij wel?’, wat hem op een flink pak slaag komt te staan. De vraag blijft echter wel hangen.

wind in te spugen, pogingen die gedoemd zijn om te mislukken, pogingen om te voorkomen dat de vloedgolf van de eeuwigheid het kostbare zandkasteel van het menselijke leven overspoelt. Iedereen die vraagt ‘weet je wie ik ben?’, kan het antwoord verwachten: ‘Nee, weet je het zelf?’ Daarop reageren vraagt van ons om naar onze eigen maat te leven, om onze plek te kennen in de eeuwigheid van de tijd en de vrijwel oneindige ruimte. Om elk greintje respect dat je ontvangt als een geschenk te zien en alle eer die je ontvangt als pure genade.

Het gaat er niet om dat we beseffen dat we kleine wezentjes zijn en dat ons bestaan nauwelijks een rimpel op het oppervlak van het heelal voorstelt. Het gaat ook over handelend vermogen. Kijk alleen al naar de aarde, die we delen met zovele levende wezens, en je ziet dat vele van de heel kleine rondscharrelen en zich vermenigvuldigen, en er op een onzichtbare manier voor zorgen dat wij kunnen ademen, genezen, ons voedsel verteren en slapen. De hele ecologie van onze planeet kent een evenwicht dat wij als mensen net zo vaak onmogelijk maken als bevorderen, maar nog steeds van een adembenemende samenhang en complexiteit is. Zoals bekend, werden wolven na een afwezigheid van zeventig jaar weer in het Yellowstone National Park geïntroduceerd.² Door hun aanwezigheid veranderde het gedrag van de herten die tot dan toe het grootste deel van de laaggroeiende vegetatie wegvraten. Al snel kwamen er allerlei planten en bomen op. Vogels nestelden daarin en bevers verschenen om van de bast te eten. De bevers bouwden dammen, die vissen en andere waterdieren aantrokken. Ondertussen jaagden de wolven op de coyotes, wat kansen bood aan muizen en

² Het verhaal van de terugkeer van de wolven naar Yellowstone wordt verteld door George Monbiot en is te vinden op YouTube onder de titel ‘How Wolves Change Rivers’.

konijnen, waardoor de dieren die op ze jaagden actiever werden – haviken, wezels, vossen, dassen. Beren, arenden en raven profiteerden van de karkassen die de wolven achterlieten. Bovendien verstevigde de stabiele vegetatie de oevers van de rivieren, waardoor meer in het wild levende dieren zich daar konden vestigen. Zo brachten de wolven zelfs veranderingen teweeg in het landschap van het gebied, dat bekendstaat om zijn geisers en de schitterende Grand Canyon van de Yellowstonerivier. Een verhaal als dit, dat we kennen als een trofische cascade, laat niet alleen het wonderlijke zien van de manier waarop alles op aarde met elkaar samenhangt, maar ook het feit dat de mensheid dergelijke verbanden niet orkestreert noch erover heerst.

En dan hebben we het alleen over de grotere zoogdieren en planten. De mensheid is afhankelijk van talloze piepkleine schepseltjes. Mieren spelen een belangrijke rol bij het afbraakproces. Ze zorgen voor lucht in de aarde, de recycling van voedingsstoffen en het transport van zaadjes. Termieten zijn van levensbelang voor de afbraak van cellulose en zo recyclen ze bladeren die van de bomen gevallen zijn. Vleermuizen voeden zich met schadelijke insecten en bestuiven planten; via hun uitwerpselen worden zaden verspreid. Vogels doen de meeste dingen die mieren, termieten en vleermuizen ook doen, terwijl bijen meer aan bestuiven doen dan al deze dieren tezamen. Mensen zijn als beginnelingen in een team waarvan we doorgaans niet eens doorhebben dat we erbij horen. We staan niet zozeer aan het eind van een lange voedselketen, maar maken deel uit van een ecosysteem dat is als een web van planten, insecten en talloze andere schepselen van elke mogelijke omvang en dimensie.

In ons eigen menselijke lichaam zijn we afhankelijk van een groot aantal micro-organismen waar we maar zelden erkentelijk voor zijn en die we geneigd zijn als smerig te zien.

Er zijn bacteriën die zuren afgeven om andere, schadelijke soortgenoten af te stoten. Ze helpen ons met de afbraak van plantenmoleculen die de mens niet zelf kan verteren en die kleine kinderen helpen melk te verteren. Ze helpen ons zodat het proces van bloedstolling soepel verloopt. Ons leven berust in een ecologie, waarvoor we nooit lang genoeg leven om die te bevatten, laat staan te bedanken.

Het meest verbazingwekkende aan dit alles is niet dat we lijden en moeiten kennen, of sterven; het is dat we überhaupt bestaan. We worden omringd door een geweldig en bijna oneindig uitgebreid orkest, maar we staan erop om ons eigen solo-instrument te bespelen. Hoe onhandig en vals we er ook op spelen, hoe logisch het ook klinkt dat we niet kunnen verwachten er al te lang op te spelen, hoezeer we ook geneigd zijn om er voor kortere of langere perioden samen met een handjevol anderen op te spelen, uit onachtzaamheid of welbewust hebben we geen oog voor het orkest van micro-organismen, kleine schepselen, grotere zoogdieren, vegetatie en mineralen, het weer en de seizoenen, het zonnestelsel en de Melkweg, het heelal dat zich uitstrekt tot ver buiten ons bevattings- en voorstellingsvermogen. Daardoor vergeten we wie we zijn, in welke mate we ertoe doen en wat onze grootte is.

4. Wees zachtmoedig

Wees zachtmoedig. De negenvoudige vrucht van de Geest is liefde, vreugde en vrede, geduld, vriendelijkheid en goedheid, geloof, zachtmoedigheid en zelfbeheersing (Gal. 5:22). Wat is zelfbeheersing? Dat kan niet enkel slaan op de onderdrukking van alle verlangen om te hebben, te consumeren, te bezitten of te zien. Het gaat er veeleer om het verlangen een plaats te geven op een langere tijdschaal. Als je het eerbare zoekt, de dingen die van blijvende waarde zijn, die nooit 'op' zijn – of zoals Jezus het volgens Matteüs zegt: als je eerst het koninkrijk van God zoekt (Mat. 6:33) – dan ontvang je op het juiste moment ook alle andere dingen. En dat betekent dat je die dingen met zachtmoedigheid zoekt. Het zijn dingen die je gemakkelijk laat vallen, die gemakkelijk kapotgaan, geplet of verstikt worden en die je daarom moet koesteren, in je hart moet sluiten, op de juiste waarde moet schatten, moet eren en cultiveren. Zelfbeheersing is het vermogen om te koesteren wat anderen misschien zouden willen grijpen, om op waarde te schatten wat je misschien zou willen weggraaien. Kortom: om zachtmoedig te zijn.

Maar geldt datzelfde niet evenzeer voor geduld? Geduld komt voort uit het zien van wat voor je ligt en uit de hoop en het vertrouwen dat deze toekomst (of die nu door eigen inspanning bereikt of als gave ontvangen wordt) de behoefte, die anders je bewustzijn zou overspoelen, zal vervullen. Als deze vervulling zonder enige twijfel bereikt zal worden, is het niet nodig om het heden kapot te maken enkel en alleen omdat het nog niet op de toekomst lijkt. In plaats

daarvan kun je beter van het karakter van het heden genieten en niet eisen dat het zich schikt naar de vormen van toekomstige dingen. Maar als ze komen, dan behoren ze jou grotendeels al toe. En de tijd tussen hun verwachte komst en hun uiteindelijke vervulling kun je als dubbel gezegend zien – met de zegen van de verwachting en de zegen van andere gewaarwordingen die verborgen zouden zijn geweest als de zaak waarnaar verlangd werd er al was geweest. En die dubbele zegen is het wat zachtmoedigheid oproept. Een dergelijke zachtmoedigheid bestaat uit het genieten van de dingen die je niet zocht maar die je onderweg toch tegenkomt en tegelijk uit een dieper respect voor- en begrip van die dingen waarnaar gestreefd is. Dit in de erkenning dat ze niet als vanzelfsprekend aangenomen kunnen worden, als dingen zijn die direct gebeuren als je erom vraagt.

Stel je een echtpaar voor dat ernaar verlangt een kind te verwekken. Hun verwachting kan overgaan in wanhoop, hun vertrouwen in het gevoel dat ze er recht op hebben, hun plannen in eisen. Als gevolg daarvan kan hun hele wereld verarmd raken: hun liefdesleven wordt misschien eerder op het resultaat gericht dan op wederzijdse tederheid, de vriendschappen met hun leeftijdgenoten meer gekleurd door verdriet of vergiftigd door afgunst, hun dagelijkse werk meer een last dan een lust, hun leven thuis leeg en afgezaagd. Kortom: langzaam maar zeker kan de zachtmoedigheid verdampen. Een stel daarentegen dat het kan opbrengen om geduldig te wachten, kan een heel nieuw niveau van zachtmoedigheid ontdekken. Dan zouden ze vrijwilligerswerk kunnen oppakken in een centrum voor gezinnen in crisis, en erachter komen dat niet elke ervaring met het opvoeden van kinderen vreugdevol of eenvoudig is. Ze zouden slachtoffers van huiselijk geweld kunnen gaan steunen en wellicht dankbaarder worden voor de blijken van begrip waardoor hun eigen relatie vrij blijft van wanhoop, manipu-

latie of geweld; ze zouden kunnen omgaan met moeders die een kind hebben afgestaan ter adoptie of met vrouwen bij wie de zwangerschap afgebroken werd en zo leren zien hoe veelsoortig de omstandigheden van een ouder kunnen zijn. Of ze uiteindelijk kinderen krijgen en opvoeden of niet, hun geduld kan tot een zachtmoedigheid leiden die kostbaarder is dan welke gewenste uitkomst dan ook. Zachtmoedigheid betekent ruimte en tijd scheppen om uit te vinden wie en waar je bent in plaats van vervallen tot wroeging, afkeer of spijt over wie en waar je niet bent, en groeien in de deugd anderen datzelfde te leren.

Dat geldt ook voor vriendelijkheid. We gaan er als vanzelfsprekend van uit dat we op een eervolle, waardige, respectvolle en bedachtzame manier omgaan met onze directe familie – hoewel zelfs dat niet altijd zo is. Maar als je een dergelijk gedrag uitbreidt naar eenvoudige kennissen en zelfs vreemden, betekent het dat je de kring van je familieleden groter maakt zodat hij een heel volk, een land omvat – een wereld. Vriendelijkheid is dat je de mensen buiten die cirkel behandelt alsof ze erbinnen horen, dat je iemand die anders geïsoleerd zou leven een gebaar van verwantschap aanbiedt. Je merkt dat iemand pech heeft ondervonden of een grote tegenslag en benut zo'n moment als kans om een relatie tot stand te brengen, de ander vriendelijkheid te betonen, de afstand te verkleinen, de vervreemding te overwinnen. Voor vriendelijkheid is invoelingsvermogen nodig, een permanent of vluchtig beeld van wat het betekent om die ander te zijn, in wat voor ongemak of gevaar zo iemand kan verkeren en hoe je eigen eenvoudige betrokkenheid, steun of lof de omstandigheden van die ander kan verbeteren in materieel of emotioneel opzicht of diens armoede kan verlichten. Vriendelijk zijn voor jezelf betekent dat je toegeeft dat je anderen misschien vaak of altijd behandelt met een begrip en barmhartigheid die je gewoonlijk jezelf onthoudt, en dat

je je voorneemt dat je jezelf beschouwt als de eerste onder de anderen die je dient te eerbiedigen. Dit is zachtaardigheid: het moment waarop je begrijpt dat de zorg voor jezelf en je sociale relaties opgebouwd kunnen worden uit de gewoonten van dagelijks begrip en empathie, waarbij je aanneemt dat de ander bemoediging, waardering en erkenning nodig heeft tenzij het tegendeel blijkt, en ten diepste net zo breekbaar is als jij beseft dat je zelf bent.

Zo is zachtmoedigheid een mix van vriendelijkheid, geduld en zelfbeheersing. Maar de zachtmoedigheid die voortkomt uit nederigheid is zich bewust van de lomphheid van onze neiging om als een olifant door de porseleinkast van de kwetsbaarheid, de onschuld of het verdriet van de ander te stampen, misschien vooral wanneer je ervan overtuigd bent dat je handelt uit nobele motieven. Denk aan de mantra van een arts: 'Breng allereerst geen schade toe.' Onze daden houden het midden tussen overmoed en schroom, arrogantie en luiheid, onwetendheid en lafheid. Zelden is er een duidelijke keus tussen handelen (zogenaamd om te redden, te veranderen of te verlossen) en nietsdoen. Vrijwel altijd is er de mogelijkheid om met degene die gevaar loopt samen te werken, zodat zowel jij als die persoon allebei passende vaardigheden en inzichten kunnen bijdragen om zijn probleem op te lossen; en altijd is er de optie om solidair te blijven met iemand in nood terwijl die zijn lastige situatie oplost op een manier die jij niet had kunnen bedenken en met een uitkomst die vele malen duurzamer en beter voor hem is. Het is zelden het geval dat een crisis zo in elkaar zit dat alle gevaar (en verder niets) ligt bij degene die zich in een lastige situatie bevindt, terwijl alle hulpbronnen, intelligentie, wijsheid, ervaring en kracht gelegen zijn bij jezelf (en zonder dat er sprake is van gemengde motieven). En zelfs als het wel of grotendeels zo lijkt, dan heb je nog nooit de garantie dat alles alleen maar beter wordt als jij tussenbeide komt.

Zachtmoedigheid betekent niet dat je uit principe aan de overkant voorbijloopt. Het betekent wel dat je ervan uitgaat dat je aanwezigheid en aandacht je eerste gave zijn, anders gezegd de ontmoeting van mens tot mens en je consequent volgehouden medeleven. Als het passend is en erom gevraagd wordt, kan een dergelijke betrokkenheid zich ontwikkelen tot actieve betrokkenheid en samenwerking, dat wil zeggen de bereidheid om naast en met de betreffende persoon die het moeilijk heeft mee te worstelen, je eigen beproefde of nog niet eerder benutte vaardigheden over kortere of langere termijn in te zetten. Het kan ook nodig zijn om naar een derde partij te verwijzen of die erbij te betrekken, als die beter in staat is – of betere hulpmiddelen heeft of meer gekwalificeerd is – om te helpen. Pas als je met het juiste onderscheidingsvermogen inschat dat al deze mogelijkheden uitgeput zijn of niet toepasbaar, komt de mogelijkheid van een eenzijdige ‘uitredding’ in beeld; nederigheid vereist dan dat je een goede inschatting maakt of zo’n actie wellicht kan falen, geen positief effect zal hebben of de dingen in feite erger maakt dan ze al zijn.

Een dergelijke voorzichtigheid wordt geïllustreerd door de uitspraak van William Blake: ‘We worden voor een korte tijd op aarde gezet opdat we kunnen leren de stralen van de liefde te verdragen.’ Er is zoveel waarvoor we nooit de tijd hebben genomen om het ons in te denken. Als we naar links en rechts kijken, zien we anderen die ongeveer net zo weinig weten als wij. We hebben nauwelijks kennis van de bewust motivatie, externe factoren of innerlijke drijfveren die vrienden of vreemden bewegen om te doen wat ze doen. We zijn ons nauwelijks bewust van onze eigen motieven! We onderzoeken en hebben aandacht voor de oorzaken van meteorinslagen en aardbevingen, het gedrag van dieren of bevolkingsschommelingen; maar als puntje bij paaltje komt is er zoveel mysterie, en het grootste deel blijft onverklaarbaar.

We kunnen in woede uitbarsten wanneer we op straat zien dat een jongeman tegen een oudere vrouw op botst, terwijl we niet doorhebben dat hij probeert haar weg te duwen vanwege een vallend stuk steiger. Het is zo gemakkelijk om een vrouw te veroordelen die een storende scène veroorzaakt in de gehoorzaal bij een theateruitvoering, terwijl je er geen idee van hebt dat ze voor het allereerst een epileptische aanval ervaart. Je kunt schrikken wanneer een auto van de weg raakt en aannemen dat de bestuurder dronken is of roekeloos rijdt, terwijl je er later achter komt dat ze een hartaanval kreeg. We kunnen met afschuw reageren wanneer een ondankbare student in slaap valt tijdens een met zorg voorbereide presentatie van een serieuze medestudent; het verwijt kan uit onze mond komen voordat we begrijpen dat hij al een tijdje worstelt met narcolepsie en weinig tegen dergelijke zware slaapaanvallen kan doen.

In Plato's *Apologie* lees je dat Socrates van oordeel is dat hij zelf geen kennis heeft en dat hij aan politici, dichters en ambachtslieden vraagt of ze grotere kennis hebben dan hij. Politici beweren wijsheid te bezitten, maar ontberen kennis. Dichters hebben het vermogen om mensen te bewegen, maar zij weten niet wat hun woorden betekenen. Ambachtslieden hebben inderdaad kennis, maar alleen binnen hun eigen beperkte terrein. Socrates komt tot de conclusie dat hij wijzer is dan anderen omdat hij niet beweert dingen te weten die hij in feite niet weet. Vandaar de nergens opgeschreven maar toch vaak aangehaalde uitspraak die aan hem wordt toegeschreven: 'Ik ben wijs omdat ik weet dat ik niets weet.' Als dat al zo is voor hoe het in de wereld en het heelal werkt, hoeveel te meer is het zo voor het hart en de ziel van de mens. Het hart heeft zijn beweegredenen waar de rede geen weet van heeft, zoals Blaise Pascal opmerkt. Het doorgronden van de rede is een project zonder einde, het begrijpen van het hart is een onmogelijk project. Dwazen

stormen binnen waar engelen niet durven komen. Onze lompheid kent geen grenzen: we zijn in staat om volstrekt verkeerd om te gaan met een tedere onthulling, een eerste artistieke verkenning, een intieme angst voor schaamte, een dappere poging om kritiek op een waardige wijze onder ogen te zien, het gekwetste vertrouwen van een beginneling, een lang uitgesteld moment van eerlijkheid. Zoals de Ierse dichter W.B. Yeats opmerkt: 'Stap voorzichtig, je stapt immers op mijn dromen.'

Heb jij nooit met je ogen gerold uit ergernis om een bestuurder die je geen voorrang gaf, alleen om even later zo gefixeerd te zijn om op tijd op je bestemming te komen, dat je ervoor koos bij elk verkeerslicht als eerste op te trekken en alle andere weggebruikers te zien als evenzovele obstakels voor je plan? Heb jij nooit minachting gevoeld voor een onbeholpen nietsnut van een zwerver bij het station, terwijl jij later in een gure donkere nacht ergens helemaal alleen was, ontdaan van je portemonnee, je telefoon en je sleutels, totaal afhankelijk van het medeleven van vreemden om weer veilig thuis te komen? Heb je nooit in stilte een uitgeputte ouder veroordeeld die een schreeuwend kind bij zich had en je afgevraagd waarom ze juist op zo'n moment naar de supermarkt ging, terwijl jijzelf later een nog lastiger kind bij je had toen je op een nog ongeschikter moment op een andere dag diezelfde supermarkt bezocht? Heb je nooit de mensen die op een andere politieke partij stemden gehekeld om hun domme houding en slecht geïnformeerde mening, terwijl je na een verhuizing in totaal andere omstandigheden, met andere mensen om je heen, opinies omhelsde waarop je jaren eerder met minachting neerkeek? Heb jij je nooit geërgerd aan twee geliefden die niet konden wachten maar hun gevoelens ter plekke uitten, en gewenst dat ze iets meer respect hadden getoond voor de mensen om hen heen en je afgevraagd of ze er niet bang voor waren dat de herinnerin-